

گروه مصدری و ویژگی‌های ساختی و کارکردی آن در جمله

مهدی مشکوة‌الدینی (دانشگاه فردوسی مشهد)

۱ تعریف

در زبان فارسی، گروه اسمی، هم به لحاظ روابط دستوری درونی و هم به لحاظ نقش‌های دستوری آن، به عنوان سازه‌ای نحوی در درون جمله، بر پایه نگرش‌های دستور زبان سنتی و نیز نظریه‌های دستوری جدید، به طور دقیق و گسترده بررسی و توصیف شده است (باطنی ۱۳۴۸؛ صادقی و ارژنگ ۱۳۵۸؛ میرعمادی ۱۳۷۶؛ مشکوة‌الدینی ۱۳۷۹ الف؛ ۱۳۸۴)؛ اما گروه مصدری^۱، به عنوان صورتی خاص از گروه اسمی، بررسی نشده است.

برای گروه مصدری، با توجه به ویژگی‌های روساختی، این تعریف را می‌توان ارائه کرد: به گروه نحوی خاصی که آرایش روساختی و ویژگی‌های سازه‌ای گروه اسمی را دارد و در عین حال در جایگاه هسته آن مصدر به کار می‌رود گروه مصدری گفته می‌شود. روشن است که گروه مصدری، به عنوان گروه اسمی، با روابط دستوری چندگانه مربوط به آن، در ساخت جمله به کار می‌رود. به مثال‌های (۱) و (۲) توجه کنید:

(۱) روییدن گیاهان در آغاز بهار که دوباره به طبیعت سرسبزی می‌دهد؛

درس ادبیات فارسی خواندن مناسب دانشجویان رشته زبان‌شناسی؛

همین چندبار مقاله‌نوشتن دانشجویان در دوران تحصیل در دانشگاه؛

1) infinitive phrase

(۲) مشاهده روییدن گیاهان در آغاز بهار شادی بخش است (روییدن گیاهان در آغاز بهار، گروه

مصدری، با رابطه دستوری وابسته اسمی [مضاف الیه])؛

روستاییان بازآمدن پرندگان را به سرزمین هایشان در آغاز فصل بهار درست دارند (بازآمدن

پرندگان به سرزمین هایشان در آغاز بهار، گروه مصدری، با رابطه دستوری مفعول صریح)؛

دانشجویان به کتاب و مجله خواندن در کتابخانه عادت می‌کنند (به کتاب و مجله خواندن در

کتابخانه، گروه مصدری، با رابطه دستوری متمم فعل).

بررسی مثال‌های (۱) نشان می‌دهد که، از لحاظ دستوری، در گروه مصدری نیز، همانند

هر گروه اسمی دیگر، ممکن است در جایگاه‌های نحوی پیشین و پسین، همراه با هسته

مصدر، سازه‌های وابسته مناسب بیاید. به علاوه، مثال‌های (۲) نشان می‌دهند که گروه

مصدری، به‌عنوان گروه اسمی، در هر جایگاه دستوری ممکن در جمله به کار می‌رود

(برای گروه اسمی ← مشکوة الدینی ۱۳۷۹ الف، ص ۱۳۷-۱۵۷).

۲ ساختواژه مصدر

نمای ساختواژی مصدر (۳) تکواژهای سازنده آن را نشان می‌دهد:

(۳) مصدر: پایه مصدر + پسوند مصدر

پایه مصدر: پایه فعل + پسوند پایه مصدر

[d]	د -	پسوند پایه مصدر:
[id]	ید -	
[t]	ت	
[âd]	اد	

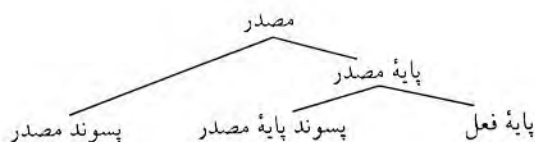
پسوند مصدر: ـن [an]

مشاهده نمای ساختواژی مصدر نشان می‌دهد که مصدر با پایه فعل و دو پسوند پایه

مصدر و نشانه مصدر به کار می‌رود. به نمودار نمای ساختواژی (۴) توجه کنید

(JESSEN 1990, pp. 133-142)

(۴)

پایه مصدر در ساخت فعل آینده و، همچنین، صورت فعل وجهی + فعل التزامی بی‌شخص با تعمیم کامل به کار می‌رود (مشکوة‌الدینی ۱۳۷۹ الف، ص ۱۲۸ و ۱۳۱-۱۳۲)، مانند مثال‌های (۵):

(۵) الف - خواهم خواند؛ خواهی خواند؛ ...

ب - باید دوستان را شناخت؛

می‌شود همیشه کتاب یا مجله خواند.

به علاوه، پایه مصدر با پسوند اسم ساز تهی (Ø)، با نمای ساختوازی پایه مصدر + Ø تنها از شمار محدودی پایه فعل، به صورت اسم مشتق به کار می‌رود (مشکوة‌الدینی ۱۳۷۹ ب، ص ۲۰۲)؛ به این معنی که واژه‌های مشتق با نمای ساختوازی یادشده تعمیم کامل ندارند، مانند مثال‌های (۶):

(۶) الف - ساخت؛ یافت، دریافت؛ شناخت؛ برداشت؛ کاشت؛ پرداخت.

ب - *خواند؛ *کشید؛ *برید؛ *کند.

چنان‌که مشاهده می‌شود، مثال‌های (۶ ب) به عنوان ساختواژه اسم مشتق به کار نمی‌روند؛ اما همه نمونه‌های مشابه آنها، به عنوان پایه مصدر، در ساخت فعل آینده و فعل التزامی بی‌شخص با تعمیم کامل به کار می‌روند. بنابراین، با توجه به کاربرد محدود اسم مشتق با نمای ساختوازی پایه مصدر + پسوند تهی Ø و، برعکس، با مشاهده کاربرد و تعمیم کامل نمای ساختوازی پایه مصدر، این نتیجه قطعی حاصل می‌شود که پایه مصدر، برخلاف اسم مشتق با پایه مصدر و پسوند تهی، ساختواژه تصریفی^۲ است و، به همین سبب، تعمیم و کاربرد فراگیر و کامل دارد.

مصدر، به سبب ویژگی‌های کارکردی اسمی آن، معمولاً نوعی واژه مشتق به شمار می‌آید. با این حال، مصدر، همانند پایه مصدر و دیگر نماهای ساختوازی تصریفی و برخلاف نماهای ساختوازی اشتقاقی، کاربرد و تعمیم کامل دارد و، بنابراین، به لحاظ همین ویژگی یادشده، با واژه‌های تصریفی یکسان است. به علاوه، مصدر، با دارا بودن پسوند پایه مصدر و نیز پسوند مصدر، -ن، برخلاف واژه‌های مشتق، به هیچ روی با تغییر معنای واژگانی^۳ پدید نمی‌آید، بلکه در آن تنها مقوله دستوری تغییر می‌کند؛ به این معنی که ویژگی‌های صرفی و نیز ساختی مقوله اسم به آن تخصیص می‌یابد. مثال‌های (۷ الف) و (۷ ب) را مقایسه کنید:

2) inflectional

3) material meaning/sense

(۷) الف - سوختن؛ پوشیدن؛ جوشیدن؛ ساختن؛ بستن؛ کوبیدن؛ گفتن؛...

ب - سوز؛ پوشش؛ جوش؛ ساخت؛ بست؛ کوبه؛ گفتار.

باتوجه به ملاحظات مذکور، می‌توان برای مصدر، در محور نماهای ساختوازی اشتقاقی و تصریفی، جایگاهی میانی در نظر گرفت (Mathews 1981, pp. 37 and 74; Bybee 1985, pp. 82-84).

۳ مصدر به‌عنوان زیرمقوله «اسم رویداد»

چنان‌که گفته شد، مصدر، هم به لحاظ ویژگی‌های صرفی و هم به لحاظ ویژگی‌های ساختی یا توزیعی آن در جایگاه هسته در گروه اسمی، از زیرمقوله‌های اسم به‌شمار می‌آید. با این حال، از لحاظ دسته‌بندی‌های واژگانی زیرمقوله اسم (اسم ذات، اسم معنی، اسم جاندار، اسم بی‌جان، اسم انسان، اسم غیرانسان) و نیز با توجه به ویژگی‌های معنایی پایه فعل موجود در مصدر، می‌توان آن را زیرمقوله خاصی از اسم دانست. مصدر، بر پایه معنای مادی پایه فعل موجود در آن، به کنش، پذیرش حالت یا کنش + پذیرش حالت اشاره می‌کند؛ باتوجه به این ویژگی، می‌توان آن را زیرمقوله اسم رویداد (وقوع کنش، وقوع حالت، وقوع کنش و پذیرش حالت) به‌شمار آورد.

برخلاف مصدر، که همواره تنها به مفهوم پایه فعل موجود در آن اشاره می‌کند، دیگر اسم‌های مشتق، به این لحاظ که به مفهومی انتزاعی یا، برعکس، به مفهومی عینی یا ملموس اشاره می‌کنند، به اسم معنی یا اسم ذات تقسیم می‌شوند (مثال‌های ۷). در مصدر، معنای پایه فعل مربوط همچنان ثابت می‌ماند. مثال‌های (۸) را مقایسه کنید:

(۸) الف- ۱ - سوختن جنگل؛

۲ - *سوزش جنگل؛

۳ - سوزش چشم؛ سوزش زخم (سوزش، اسم معنی).

ب- ۱ - رفتن دانشجویان؛

۲ - *رفت دانشجویان؛

۳ - روش دانشجویان؛ روش کار (روش، اسم معنی).

پ- ۱ - پوشیدن لباس؛

۲ - *پوشش لباس؛

۳ - پوشش گیاهی؛ پوشش بام (پوشش، اسم ذات).

باتوجه به آنچه گفته شد، به نظر می‌رسد که دسته‌بندی مصدر به‌عنوان یکی از زیرمقوله‌های اسم رویداد موجه باشد.

۴ ویژگی‌های ساختی گروه مصدری به‌عنوان گروه اسمی

الف. آرایش سازه‌ها در گروه مصدری

مثال‌های گروه مصدری (۹) ویژگی‌های ساختی آن را به‌عنوان گروه اسمی نشان می‌دهند:

(۹) الف - اندیشیدن؛

رویدن گیاهان.

ب - مقاله نوشتن دانشجویان؛

این همه مهمان دعوت کردن او.

پ - بریدن درختان؛

خواندن شاهنامه فردوسی.

ت - کتاب و مجله خواندن دانشجویان در تالار کتابخانه، در ساعات روز؛

مقاله نوشتن دانشجویان در دوران تحصیل در دانشگاه؛

کتاب گلستان خواندن.

ث - بسیار زیاد اندیشیدن؛

زیاد کتاب و مجله خواندن.

ج - اندیشیدن زیاد؛

کتاب و مجله خواندن زیاد؛

کتاب و مجله خواندن زیاد دانشجویان.

چ - نوشتن مقاله توسط دانشجویان؛

ویران شدن شهرهای ایران به‌دست دشمن.

ح - دو نوبت مقاله نوشتن دانشجویان در هر سال تحصیلی در دانشگاه.

خ - در هر سال، دو نوبت مقاله نوشتن دانشجویان در زمینه رشته تحصیلی خود در

دانشگاه.

د - در هر سال تحصیلی، دو نوبت مقاله نوشتن دانشجویان در دوران تحصیل؛

در هر سال، در دوران تحصیل، دو نوبت مقاله نوشتن دانشجویان.

ذ - این دو نوبت مقاله نوشتن دانشجویان در هر سال تحصیلی؛

همین دو نوبت مقاله نوشتن دانشجویان در هر سال تحصیلی؛

این‌طور مقاله نوشتن دانشجویان؛

کدام دو نوبت مقاله نوشتن دانشجویان در هر سال تحصیلی؛

هر دو نوبت مقاله نوشتن دانشجویان در هر سال تحصیلی؛

این همه مقاله نوشتن دانشجویان.

ر - خواندنی که با تمرکز و درک همراه باشد؛

کارکردنی که با هدف مطلوبی نیست؛

کتاب خواندن زیاد دانشجویان، در زمینه‌های گوناگون علمی و فرهنگی، که به گسترش دانش آنان کمک می‌کند.

چنان‌که در مثال‌های (۹) مشاهده می‌شود، گروه مصدری ممکن است تنها به صورت یک واژه مصدر یا به همراه وابسته‌های پیشین و پسین ظاهر شود. به علاوه، ممکن است صفت اشاره، صفت پرسشی، حرف نامشخص و عدد نیز در جایگاه‌های وابسته پیشین - ۱ و وابسته پیشین - ۲ در گروه مصدری به کار رود (برای آگاهی از وابسته‌های گروه اسمی ← مشکوة‌الدینی ۱۳۷۹ الف، ص ۱۴۷-۱۵۵).

مثال‌های (۹ ب) و (۹ ت) نشان می‌دهند که، برخلاف وابسته صفتی پیشین (وابسته پیشین - ۱) در گروه اسمی که ممکن است به صورت گروه صفتی یا اسم جنس یا نوع به کار رود، وابسته پیشین - ۱ در گروه مصدری به صورت گروه اسمی ظاهر می‌شود؛ گروه اسمی یادشده نقش معنایی^۴ پذیرنده یا مفعول صریح را دارد.

در جایگاه وابسته پیشین - ۲ در گروه مصدری، عدد و ممیز یا گروه قیدی کمی نیز ظاهر می‌شود. چنان‌که مشاهده می‌شود، نقش معنایی وابسته عدد و ممیز و نیز گروه قیدی کمی، در گروه مصدری، ادات^۵ (قید) است. به مثال‌های (۹ ث)، (۹ ح)، (۹ خ)، (۹ د) و (۹ ذ) توجه کنید.

همچنین ممکن است وابسته‌های گروه اسمی و گروه حرف اضافه‌ای در جایگاه

4) semantic role / thematic role / 0-role

5) adjunct

وابسته پیشین-۲ در گروه مصدری قرار گیرد؛ نقش معنایی گروه‌های اسمی و حرف اضافه‌ای یادشده ادات است، مانند مثال‌های (۹خ) و (۹د).
وابسته‌های صفت اشاره، صفت پرسشی و حرف نامشخص نیز در جایگاه وابسته پیشین-۳، یعنی جایگاه آغازی در گروه مصدری، ممکن است به کار رود، مانند مثال‌های (۹ذ).

در جایگاه‌های وابسته‌های پسین در گروه مصدری، به ترتیب، گروه صفتی / گروه قیدی با نقش معنایی ادات یا قید کمی و، در جایگاه وابسته اسمی، گروه اسمی ظاهر می‌شود؛ گروه اسمی نقش معنایی فاعل یا نهاد و پذیرنده یا مفعول صریح را داراست، به ترتیب مانند مثال‌های (۹ب)، (۹ت) و (۹ج). چنان‌که در مثال‌ها مشاهده می‌شود، تنها در صورتی که گروه اسمی وابسته با نقش معنایی فاعل یا نهاد در گروه مصدری حاضر نباشد، گروه اسمی وابسته با نقش معنایی پذیرنده یا مفعول صریح ممکن است در جایگاه وابسته اسمی بیاید. مثال‌های (۹ب)، (۹ت) و نمونه‌های مشابه دیگر نشان می‌دهند در حالتی که هر دو گروه اسمی با نقش‌های معنایی فاعل یا نهاد و پذیرنده یا مفعول صریح در گروه مصدری حاضر باشند، به ترتیب، گروه اسمی با نقش معنایی پذیرنده (مفعول صریح) در جایگاه وابسته پیشین-۱ و گروه اسمی با نقش معنایی فاعل (نهاد) در جایگاه وابسته اسمی پسین به کار می‌روند. در حالتی که گروه اسمی با نقش معنایی پذیرنده (مفعول صریح) در جایگاه وابسته اسمی ظاهر شود، ممکن است گروه اسمی با نقش معنایی فاعل (نهاد) به صورت گروه حرف اضافه‌ای در جایگاه وابسته حرف اضافه‌ای به کار رود، مانند مثال‌های (۹چ).

به علاوه، در گروه مصدری، ممکن است وابسته گروه حرف اضافه‌ای با نقش معنایی ادات یا قید نیز به دنبال وابسته اسمی بیاید، مانند مثال‌های (۹ح) و (۹خ).
وابسته بند موصولی نیز ممکن است در جایگاه پایانی در گروه مصدری به کار رود، مانند مثال‌های (۹ر).

نمودار (۱۰) رو ساخت گروه مصدری را نشان می‌دهد (تعریف گروه مصدری، ص ۸۶):

(۱۰) روساخت گروه مصدری:

[حرف وابسته) + (گروه اسمی، حرف عدد / گروه قیدی کمی) + (گروه اسمی - ۱) + مصدر + (گروه صفتی) + (گروه اسمی - ۲) + (گروه حرف اضافه‌ای) + (بند موصولی)]
چنان‌که در نمودار (۱۰) مشاهده می‌شود، در گروه مصدری تنها مصدر واژه اصلی و هسته گروه است؛ بر این پایه، ممکن است مصدر به تنهایی به کار رود؛ سازه‌های دیگر ممکن است به همراه مصدر بیایند یا نیایند.

ب. حرف نشانه «را» به همراه گروه اسمی با رابطه دستوری مفعول صریح در گروه مصدری حرف نشانه را، به دنبال گروه اسمی با نقش معنایی مفعول صریح در گروه مصدری، به صورت زیر به کار می‌رود:

– گروه اسمی با مشخصه خاص یا معرفه، با رابطه دستوری مفعول صریح در جمله، الزاماً با حرف نشانه را به کار می‌رود، اما گروه اسمی با مشخصه‌های یادشده و نیز مشخصه جنس یا نوع، با رابطه دستوری مفعول صریح در گروه مصدری، بی حرف نشانه را به کار می‌رود (برای آگاهی از چگونگی کاربرد را – دبیر مقدم ۱۳۶۹؛ مشکوة‌الدینی ۱۳۷۹ الف، ص ۱۸۹-۱۹۳). مثال‌های (۱۱ الف) و (۱۱ ب) را مقایسه کنید:

(۱۱) الف - کتاب گلستانِ سعدی خواندن؛

گلستانِ سعدی خواندن؛

گلستانِ خواندن؛

کتابی خواندن؛

کتاب خواندن؛

صد جلد کتاب خواندن.

ب - کتاب گلستانِ سعدی را خوانده‌ام؛

گلستانِ سعدی را خوانده‌ام؛

گلستان را خوانده‌ام.

– پس از گروه اسمی دارای صفت وابسته اشاره، پرسشی یا نامشخص، با نقش معنایی مفعول صریح در گروه مصدری، الزاماً حرف نشانه را به کار می‌رود. به مثال‌های (۱۲) توجه کنید:

- (۱۲) این کتاب را خواندن؛
*این کتاب خواندن؛
- کدام کتاب را خواندن؛
*کدام کتاب خواندن؛
- هر کتابی را خواندن؛
*هر کتابی خواندن.

گفتنی است که اگر حروف وابسته یادشده (صفت اشاره، پرسشی یا نامشخص) با مصدر پیوند داشته باشند، به این معنی که تنها به گروه اسمی همراه^۷ مصدر مربوط نباشند بلکه به گروه مصدری، به عنوان یک کل، مربوط باشند، حرف نشانه را با آنها به کار نمی‌رود، مانند مثال‌های (۱۳):

- (۱۳) این کتاب خواندن؛
*این خواندن؛
- کدام کتاب خواندن؛
*کدام خواندن؛
- هر کتاب خواندن؛
*هر خواندن.

– اگر در گروه مصدری، به همراه گروه اسمی با نقش معنایی مفعول صریح، حرف نشانه را بیاید، تأکید را می‌رساند. به مثال‌های (۱۴) توجه کنید:

(۱۴) کتاب گلستان را خواندن؛

گلستان را خواندن؛

کتابی را خواندن؛

کتاب را خواندن؛

صد جلد کتاب را خواندن؛

این کتاب را خواندن؛

کدام کتاب را خواندن؛

هر کتاب را خواندن.

پ. حرف نشانه «را» به همراه گروه مصدری در جمله

ممکن است گروه مصدری به عنوان گروه اسمی با رابطه دستوری مفعول صریح در جمله به کار رود. در این حالت، آوردن حرف نشانه را به همراه گروه مصدری الزامی است. به مثال‌های (۱۵) توجه کنید:

(۱۵) الف - دانشجویان کتاب و مجله خواندن را دوست دارند؛

بیشتر مردم ایران شاهنامه خواندن را دوست دارند؛

برخی مردان خرید کردن را دوست ندارند.

ب - دانشجویان خواندن کتاب و مجله را دوست دارند؛

بیشتر مردم ایران خواندن شاهنامه را دوست دارند.

گروه مصدری با رابطه دستوری مفعول صریح، بی حرف نشانه را، نادر، غیرعادی یا نادرست به نظر می‌رسد. مثال‌های (۱۶) را با (۱۵) مقایسه کنید:

(۱۶) *؟ دانشجویان کتاب و مجله خواندن دوست دارند؛

*؟ بیشتر مردم ایران شاهنامه خواندن دوست دارند؛

*؟ برخی مردان خرید کردن دوست ندارند؛

*؟ دانشجویان خواندن کتاب و مجله دوست دارند.

۵ مشخصه «بی‌زمان» گروه مصدری

روشن است که از پیوند عنصر زمان با گروه فعلی، بند تصریفی یا جمله تولید می‌شود؛ در حالی که از پیوند عنصر بی‌زمان یا پسوندهای مصدری، پسوند پایه مصدر و پسوند مصدر، با گروه فعلی، گروه مصدری پدید می‌آید. گروه مصدری، به سبب نداشتن عنصر زمان، نمی‌تواند به عنوان بزرگ‌ترین واحد نحوی ظاهر شود؛ به همین لحاظ، در درون جمله الزاماً در یکی از جایگاه‌های گروه اسمی به کار می‌رود. به مثال‌های (۱۷) توجه کنید:

(۱۷) مقاله نوشتن دانشجویان به گسترش دانش آنان کمک می‌کند (مقاله نوشتن دانشجویان،

در جایگاه نهاد):

برخی مردم کتاب خواندن را دوست ندارند (کتاب خواندن، در جایگاه مفعول صریح)؛

خوب است همه مردم به کتاب و مجله خواندن عادت کنند (کتاب و مجله خواندن، در

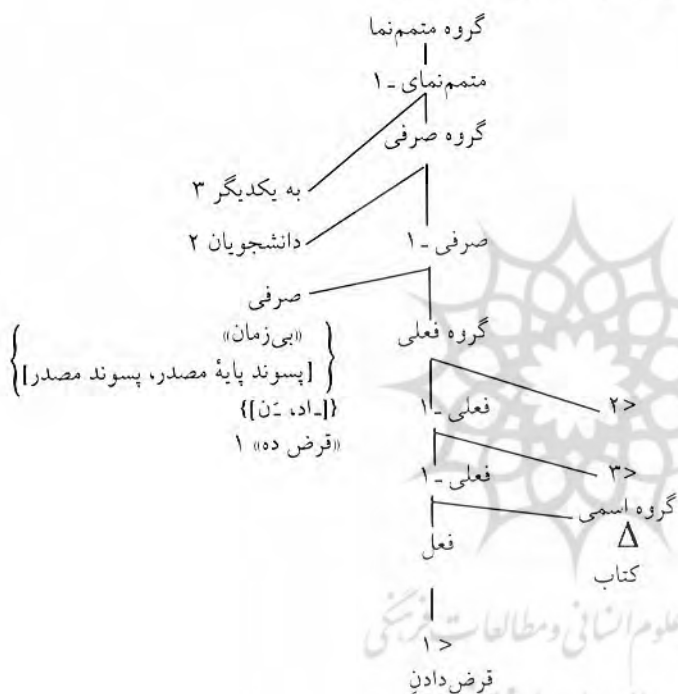
جایگاه متمم فعل).

برپایه ملاحظات یادشده، گروه مصدری، با دارا بودن هسته مصدر و نداشتن عنصر زمان، ویژگی‌های خاصی را نشان می‌دهد که آن را از هر دو سازه بند تصریفی و گروه اسمی متمایز می‌سازد، هرچند که، به سبب همراه داشتن دو عنصر پایه فعل و پسوندهای مصدری، با هر دو سازه یادشده تا حدودی همسان می‌نماید؛ به این معنی که

گروه مصدری، از یک سو، با دارا بودن پایه فعل، گروه‌های اسمی همراه مربوط را شامل است و، از سوی دیگر، به سبب داشتن پسوند مصدر، ویژگی‌های روساختی خاص گروه اسمی را داراست (نمودار ۴).

نمودار (۱۸) ساخت‌نمایی نمونه گروه مصدری را نشان می‌دهد (> نشانه رد است؛ ← گروه‌های اسمی همراه مصدر):

(۱۸) کتاب قرض دادن دانشجویان به یکدیگر.

چنان‌که در نمودار (۱۸) مشاهده می‌شود، در گروه فعلی، پایه فعل، که سرانجام به صورت مصدر ظاهر می‌شود، و نیز گروه‌های اسمی همراه با نقش‌های معنایی مربوط نشان داده شده است. همچنین، جابه‌جایی‌های اجباری مناسب برای پدیدآمدن نمای ساختوازی مصدر و نیز روساخت عادی گروه مصدری مشخص شده است. به علاوه، چنان‌که اشاره شد، در گروه مصدری، عنصر صرفی زمان وجود ندارد، بلکه در جایگاه آن، عنصر بی‌زمان، [پسوند پایه مصدر، پسوند مصدر] ظاهر می‌شود. بنابراین، از

راه پیوند پایه فعل، به ترتیب، با پسوند پایه مصدر و پسوند مصدر و نیز کارکردهای ساختوازی مناسب، نمای ساختوازی مصدر پدید می‌آید (نمودار ۴).

۶ ویژگی‌های ساختی گروه مصدری در جمله

علاوه بر ویژگی‌های ساختی درونی گروه مصدری، به عنوان گروه اسمی، که پیش‌تر بررسی شد (بند ۴ و ۵)، می‌توان نقش‌ها یا روابط دستوری چندگانه‌ای را که گروه مصدری با آنها در جمله به کار می‌رود و نیز چگونگی توزیع گروه اسمی و ضمیر پنهان در جایگاه نهاد گروه مصدری را بررسی و مشخص کرد. به مثال‌های (۱۹) توجه کنید (هر مقوله پنهان، از جمله ضمیر پنهان، کارکردهای دستوری خاص مقوله خود را در ساخت نحوی نشان می‌دهد، هر چند که از لحاظ صوتی تهی یا صفر است. برای آگاهی بیشتر درباره کارکردهای ضمیر پنهان ← مشکوة‌الدینی ۱۳۸۱). ضمیر عام پنهان با نشانه ض و ضمیر شخصی پنهان با نشانه ض ه نشان داده شده است. ه نشانه هم مرجع است:

(۱۹) الف - (برای همه ورزش کردن) سودمند است؛

(برای من کتاب خواندن) لذت بخش است؛

(برای همه خوشحال به خانه برگشتن) لذت بخش است؛

(برای همه مقاله نوشتن) آسان نیست.

ب - (ض ورزش کردن) سودمند است؛

(ض کتاب خواندن) لذت بخش است؛

(ض خوشحال به خانه برگشتن) لذت بخش است؛

(ض خود را در مشکلات باختن) نشانه ضعف است؛

(ض شنیدن حرف نادرست) قابل تحمل نیست؛

(ض مقاله نوشتن) آسان نیست.

پ - دانشجویان ه (ض ه مقاله نوشتن) را دوست دارند؛

همه ه (ض ه به خانه برگشتن پس از کار) را دوست دارند.

ت - دانشجویان (مقاله نوشتن خودشان) را دوست دارند.

ث - استادان (مقاله نوشتن دانشجویان) را دوست دارند.

ج - برخی مردم ه به (ض ه کتاب خواندن) عادت ندارند؛

برخی مردم هاز (ض هکار کردن با دیگران) خوششان نمی‌آید.

چ - برخی مردم به (صحبت کردن دیگران) توجه نمی‌کنند.

ح - * (همه ورزش کردن) سودمند است؛

* (من کتاب خواندن) لذت‌بخش است.

با مشاهده و بررسی مثال‌های (۱۹)، نقش‌ها یا روابط دستوری چندگانه گروه مصدری و نیز چگونگی توزیع گروه اسمی نهاد (نهاد آشکار) و نیز نهاد پنهان یا ضمیر پنهان در آن مشخص می‌شود (Haegeman 1994, pp. 468-470):

- گروه مصدری با نقش‌ها یا روابط دستوری چندگانه نهاد، مفعول صریح و متمم فعل در جمله به کار می‌رود.

- در جایگاه نهاد گروه مصدری با رابطه دستوری نهاد همراه با گروه صفتی مسند، به دنبال حرف اضافه برای، الزاماً گروه اسمی آشکار به کار می‌رود، مانند مثال‌های (۱۹ ح).

ساخت‌نمای گروه مصدری با حرف اضافه برای در جایگاه نهاد (۲۰):

(۲۰) برای + گروه اسمی + ... + مصدر + ...

ساخت‌نمای (۲۰) در جایگاه نهاد، بی حرف اضافه برای، نادرست است، مانند مثال‌های (۱۹ ح).

- در جایگاه نهاد گروه مصدری، بی ظاهر شدن حرف اضافه برای، الزاماً ضمیر عام پنهان حضور دارد، مانند مثال‌های (۱۹ ب).

- نهاد در گروه مصدری با رابطه دستوری مفعول صریح در جمله، به یکی از صورت‌های زیر است:

□ در حالت هم‌مرجع بودن با نهاد جمله، نهاد گروه مصدری یا ضمیر شخصی پنهان یا ضمیر انعکاسی و الزاماً در جایگاه پس از مصدر است، به ترتیب، مانند مثال‌های (۱۹ پ) و (۱۹ ت)؛

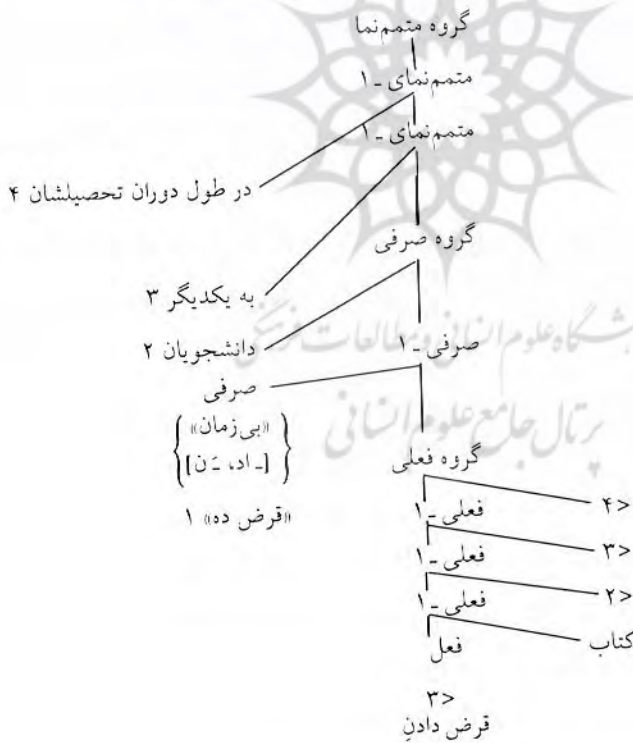
□ در حالت متفاوت بودن با نهاد جمله، نهاد گروه مصدری به صورت گروه اسمی وابسته ظاهر می‌شود، مانند مثال (۱۹ ث).

- نهاد گروه مصدری با رابطه دستوری متمم فعل، در حالت هم‌مرجع بودن با نهاد جمله، به صورت ضمیر شخصی پنهان و، در حالت متفاوت بودن با نهاد جمله، به صورت گروه اسمی وابسته است، به ترتیب، مانند مثال‌های (۱۹ ج) و (۱۹ چ).

۷ سازه‌های گروهی همراه مصدر

روشن است که مصدر، با دارا بودن پایه فعل و برحسب مشخصه‌های نحوی آن، الزاماً با سازه‌های گروهی همراه اجباری، از جمله سازه‌های گروهی مفعول صریح و مفعول به واسطه، که به آنها متمم گفته می‌شود، همچنین گروه اسمی نهاد و نیز سازه‌های گروهی قیدی اختیاری، که ادات نامیده می‌شوند، به کار می‌رود (Chomsky 1995, pp. 63 and 183; Haegeman 1994, pp. 134-136). گروه‌های اسمی همراه و نهاد و نیز سازه‌های گروهی قیدی، پس از کارکردهای نحوی و جابه‌جایی‌های مناسب، به صورت ساخت‌نما و سرانجام روساخت گروه مصدری ظاهر می‌شوند. یادآوری می‌شود که ساخت‌نما آرایش سازه‌های نحوی و نیز جابه‌جایی‌ها و رد‌ها و روساخت صورت صوتی یا صورت آوایی^{۱۰} را نشان می‌دهد. به ساخت‌نمای گروه مصدری مثال (۲۱) توجه کنید.

(۲۱) کتاب فرض دادن دانشجویان به یکدیگر در دوران تحصیلشان.

9) trace

10) phonetic form

چنان‌که در نمودار ساخت‌نمای مثال (۲۱) مشاهده می‌شود، سازه‌های گروهی همراه اختیاری (گروه قیدی، گروه اسمی و گروه حرف اضافه‌ای) با روابط دستوری چندگانه قید حالت یا چگونگی، قید زمان، قید مکان، قید همراهی، قید ابزار و جز اینها نیز ممکن است، به همراه مصدر، در گروه مصدری به کار رود. به علاوه، چنان‌که ساخت‌نمای مثال (۲۱) نشان می‌دهد، تنها گروه اسمی همراه اجباری مفعول صریح با پایه فعل خواهر است. مثال‌های (۲۲) سازه‌های گروهی همراه اختیاری در گروه مصدری را نشان می‌دهند (سازه‌های گروهی اختیاری در درون دو قلاب نشان داده شده است):

(۲۲) [آرام] مطالعه کردن دانشجویان [در کتابخانه]:

[هرسال] کتاب‌های تازه خریدن [برای کتابخانه]:

[با هم] بحث کردن دانشجویان [در باره مسائل علمی]:

[با قطار] سفر کردن [به کشورهای همسایه].

بر پایه ملاحظات یادشده، روشن است که گروه مصدری، به لحاظ سازه‌های گروهی همراه، ساخت سازه‌های همسان با گروه فعلی را نشان می‌دهد؛ به این معنی که هم سازه‌های گروهی همراه اجباری و هم سازه‌های گروهی همراه اختیاری در آن به کار می‌رود.

به علاوه، همانند بند قیدی، ممکن است گروه مصدری با مفهوم و رابطه دستوری قید، به همراه گروه مصدری اصلی یا بند اصلی در جمله، به کار رود. مثال‌های (۲۳) را مقایسه کنید:

(۲۳) الف - به‌هنگام باریدن زیاد برف، به مدرسه رفتن کودکان آسان نیست؛

به مدرسه رفتن کودکان به‌هنگام باریدن زیاد برف آسان نیست (به‌هنگام باریدن زیاد برف، گروه مصدری با مفهوم و رابطه قید زمان، به همراه گروه مصدری اصلی).

ب - به‌هنگام به مدرسه رفتن دانش‌آموزان خیابان‌ها شلوغ‌تر می‌شود (به‌هنگام به مدرسه رفتن دانش‌آموزان، گروه مصدری با مفهوم و رابطه قید زمان، به همراه بند اصلی)؛

گاهی، به سبب فرو ریختن بهمن، جاده بسته می‌شود (به سبب فرو ریختن بهمن، گروه مصدری با مفهوم و رابطه قید سبب، به همراه بند اصلی).

پ - هنگامی که برف زیاد می‌بارد، به مدرسه رفتن کودکان آسان نیست.

ت - هنگامی که بهمن فرو می‌ریزد، جاده بسته می‌شود.

چنان‌که مشاهده می‌شود، مقایسه مثال‌های (۲۳ الف)، (۲۳ ب)، (۲۳ پ) و (۲۳ ت) نشان می‌دهد که ممکن است گروه مصدری، همانند بند قیدی، با رابطه دستوری قید، به‌همراه گروه مصدری اصلی یا بند اصلی در جمله، به‌کار رود.

منابع

- باطنی، محمد رضا (۱۳۴۸)، توصیف ساختمان دستوری زبان فارسی، امیرکبیر، تهران؛
- دبیر مقدم، محمد (۱۳۶۹)، «پیرامون 'را' در زبان فارسی»، مجله زبان‌شناسی، سال هفتم، شماره اول، ص ۶۰-۲، مرکز نشر دانشگاهی، تهران؛
- صادقی، علی اشرف و غلامرضا ارزنگ (۱۳۵۸)، دستور، برای سال چهارم فرهنگ و ادب، سازمان کتاب‌های درسی ایران، تهران؛
- مشکوة‌الدینی، مهدی (۱۳۷۹ الف)، دستور زبان فارسی بر پایه نظریه‌گشتاری، ویرایش دوم، انتشارات دانشگاه فردوسی مشهد، مشهد؛
- (۱۳۷۹ ب)، توصیف و آموزش زبان فارسی، انتشارات دانشگاه فردوسی مشهد، مشهد؛
- (۱۳۸۱)، «بررسی و توصیف ضمیر پنهان در زبان فارسی و برخی نتایج نظری آن»، مجله دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه فردوسی مشهد، بهار و تابستان ۱۳۸۰؛
- (۱۳۸۴)، دستور زبان فارسی (واژگان و پیوندهای ساختنی)، سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها (سمت)، تهران؛
- میرعمادی، سیدعلی (۱۳۷۶)، نحو زبان فارسی (بر پایه نظریه حاکمیت و مرجع‌گزینی)، سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها (سمت)، تهران؛
- Bybee, Joan L. (1985), *Morphology, A Study of the Relation Between Meaning and Form*, John Benjamins Publishing Company, Amsterdam / Philadelphia;
- Chomsky, Noam (1986), *Rules and Representations*, Basil Blackwell Ltd, Great Britain;
- (1995), *The Minimalist Program*, The MIT Press, Cambridge;
- HAEGEMAN, Liliane (1994), *Introduction to Government and Binding Theory*, Blackwell, Oxford UK & Cambridge USA;
- JENSEN, John T. (1990), *Morphology, Word Structure in Generative Grammar*, John Benjamins Publishing Company, Amsterdam / Philadelphia;
- MATTHEWS, P.H. (1981), *Syntax*, Cambridge University Press, Cambridge.

